

Тонко МАРОВЕВИЋ*

ВАСКО ЛИПОВАЦ – МОСТ ИЗМЕЂУ КУЛТУРА

Поштовани предсједниче Црногорске академије наука и умјетности, поштована господо академици, поштовани посјетиоци, част ми је и задовољство моћи представити у вашој средини умјетника који је донедавно дјеловао у мојој радној близини, умјетника који представља значајну дионицу сувремене хрватске културе и ликовног стваралаштва, али и човјека који потјече из бокељскога круга и који није никад занијекао своје духовно извориште, своје креативно надахнуће и своје емотивно дуговање средини из које је кренуо у свијет, па дакле и црногорској народности и вашем културном кругу. Ријеч је о Васку Липовцу, изнимно значајном умјетнику и ријетко драгом човјеку, који је битно задужио сплитску и далматинску стваралачку климу, али је сасвим неоспорно заслужио да буде познат и прихваћен у знатно ширим круговима, а посебно у амбијенту из којег је израстао и за који је остао читавога живота везан. По бројним потицајима из роднога Котора и по кључним формативним тековинама што их је добио у Загребу, гдје се умјетнички школовао и у почетку радио, Васко Липовац представља плодан додир двију традиција те твори прави мост међу сусједним културама.

Васко Липовац је рођен 14. VI 1931. године у граду велике традиције, импресивнога природног околиша и чврсте урбанистичке језгре. Већ као дјечак морао је упити љепоту бокељског крајолика и склад повијесне изградње, од романике, преко готике и ренесансе до барока. Посебно га је јачачно привукла ликовна баштина, наталожена оставштина низа домаћих и млетачких сликара и ки-

* Академик Тонко Маровић, Хрватска академија знаности у умјетности

пара, златара и клесара, складност и сјај олтара и реликвијара, те се одлучио и сам бавити умјетношћу, стварањем складних облика и примијењене љепоте. Након основнога и средњег школовања одлучио је отићи у Загреб, на управо основану Академију примијењене умјетности. Можемо казати да је имао среће при избору мјеста науковања и специјализације, јер му је та установа могла понудити у том тренутку највише.

Академија примијењених умјетности у Загребу дјеловала је кратко вријеме, свега пар година, и одгојила је само два нараштаја дипломираних полазника. Али њезино оснивање почетком педесетих година пало је у раздобље одређеног оптимизма и изградње новог друштва, када су ратне и поратне ране биле дијелом залијечене и сматрало се да ће се моћи ићи даље и с потребом естетскога обликовања животног амбијента и радне свакидашњице. За разлику од традиционалне Академије ликовних умјетности, педагогија које се састојала у његовању и вјежбању класичних медија, на новопокренутом високом училишту смјерало се овладавању различитим техникама, знањима композиције и ликовне логике, могућностима интервенирања у простору и обогаћењу архитектуре.

Ране педесете године су биле и тренутак отварања обновитељским и модернистичким тековинама, доба ослобађања од диктата социјалистичког реализма (али не и захтјева за социјалном функцијом умјетности, срећом и дапаче!). Поседно је загребачка умјетничка елита била склона иновацијама и експериментирању, настојећи се надовезати на напредне пријератне тенденције у рационалној, конструктивистичкој архитектури и дизајну. С једне је стране почела дјеловати авангардна скупина *EXAT 51*, мотивирана продором апстрактних, геометријско-структуралних схваћања у обликовању, с друге је Антун Мотика изашао са својим „архајским надреализмом” (1952), као примјером активирања ониричких и подсвјесних слојева, с треће је Едо Муртић изложбом „Доживљај Америке” (1953), отворивши шансу надмашивања предметности динамичним рукописом и жестоком колоритом, на сам корак од апстрактног експресионизма.

Наставници на Академији примијењених умјетности можда нису били међу најрадикалнијим ствараоцима тога тренутка, но свакако су били међу најобразованијима, с пртљагом искуства и ерудиције стечене на еуропским изворима. Значајне фигуре као

Ернест Томашевић, Едо Ковачевић, Жељко Хегедушић и Бранка Кристијановић (све некадашњи припадници социјално ангажиране и ликовно елементарне групе „Земља”), а нарочито Коста Ангели Радовани, одличан познавалац теорије и праксе модернистичких токова – премда сам прилично суздржан у одвајању од живе традиције – били су у стању понудити ученицима, студентима савсим савремену методологију, такорећи граматiku, морфологију и синтаксу ликовног изражавања, те их упознати са својствима материјала и средстава подобних за неспутано стваралаштво.

Није чудно да је из краткотрајне Академије примијењених умјетности ускоро изашла читава плејада, иначе међусобно различитих, умјетника, снажних особности што су афирмирале на многим подручјима од казалишне сценографије, костимографије, цртаног филма, плаката, таписерије, илустрације, карикатуре итд. Није их карактеризирала извањска авангардност или програматска тенденциозност (штовише, подједнако су се бавили апстракцијом и фигурацијом, зависно од потреба и околности), али су сви били упућени на аутономију и редукцију пластичког говора, посебно склони свођењу на битно и слободној комбинаторици елемената. Набројимо имена, од којих већина већ има поуздано повијесно мјесто у новијој повијести хрватске умјетности: Златко Боурек, Јагода Буић, Анте Јакић-Сону, Звонимир Лончарић, Васко Липовац, Ордан Петлевски, Павао Шталтер, Младен Пејаковић, Невенка Вучићевић. Неки од њих су врло брзо избили у први план, неки су из позадине дјеловали и поступно изашли на видјело као творци индивидуалних свјетова.

Васко Липовац је био међу суздржанијима и резервиранијима. Након дипломирања 1951. године искористио је прилику да следеће четворогодишње раздобље проведе као сурадник Мајсторске радионице Крсте Хегедушића, што је било попут постдипломског студија и специјализације, а свакако је значило могућност напредовања, сазријевања, упознавања друштвеног контекста и добијања прилике за рад и зараду.

У вези с Мајсторском радионицом су и прве Липовчеве групне изложбе, представљања у земљи и иноземству, а тако је дошло и до његове прве самосталне изложбе, која се збила у Енглеској у граду Њорк (гдје излаже с колегом Орданом Петлевским). У тој је фази он још у окриљу геометријске апстракције, могли бисмо ка-

зати израза који је понио са школовања као дисциплину композиционог тражења склада и примарне уравнотежености плоха и боје.

Другом самосталном изложбом (овај пут без друштва) 1965. године представља се у Галерији умјетнина у Сплиту, гдје ће већ слиједеће године преселити, те тамо развити пуну агилност. Долазак на море, на Медитеран с којим је висцерално повезан свакако ће стимулативно дјеловати на његову мотивику и иконографију, али и на самосвијест и осјећај дужности према средини. Врло скоро ће се у новом окружју истакнути и као аутор свјежих визија, својеврсне синтезе архаике и модерне, али и као стваралац способан одговорити низу захтјева и задатака (од опреме хотела и јавне пластике до новинско-часописних и књижних сурадњи). Исте 1966. године представит ће се и у сродним, конгенијалним, емотивно блиским и примјереним му срединама као што су Котор и Дубровник, а од 1968. године почет ће се редати награде, најприје на задарском „Плавом салону” (концентрираном на маритимне или маринистичке инспирације), затим на Цетињском салону (1968, такођер), те на Зимском салону у Херцег Новом (1969). Већ из овог набрајања видимо како није занемарио исходишну регију, али Велика награда за скулптуру 6. Загребачког салона 1971. године значит ће најодређеније признање у великој конкуренцији, те подразумијева да га од тога тренутка надаље више неће бити могуће мимоилазити у било којем представљању савременог хрватског кипарства. Наравно, нећемо на овом мјесту нанизати сва признања и награде што их је Васко Липовац за живота примио јер их је тридесетак, само ћемо повремено упозорити на неки акценат или достигнуће.

Можда је темељно Липовчево искуство становити повратак фигурацији, а у кључу чистоће и сажетости волумена. Нема двојбе да је људски лик повлаштени медиј комуникације, да га сваки гледалац прима с већом или мањом дозом емпатије, препознавања или чак саучесничке подругљивости. Васкове фигуре од самога су почетка имале и нешто ироничнога, сардоничнога, сатиричнога, али исто тако и њежнога, умиљатога, милога. До специфичне лапидарне формулације кипар је дошао у дијалогу с романичким сребреним рељефима из завичајне которске катедрале или пак парафразом фигура из полиптиха давнога му суграђанина Ловре Добричевића. Наравно, то нису дословни цитати нити пиратске посуд-

бе него креативна реинтерпретација кроз филтар властитог искуства и призму модернистичке редукције.

Међу првим радовима „новофигуративнога” слога спада ансамбл посвећен путовањима Марка Пола за истоимени хотел у Корчули. Радећи тај циклус наш се кипар и сликар морао присјетити митског времена и бајковитих простора, окренути се симболичкој и стилизираној наравијаква је његовала средњовјековна култура на јадранским обалама. Стога је секвенце и епизоде разрадио као дијелове полиптиха, дапаче као „пределе”, а фигуре одлучио представити попут шаховских елемената или „човјечуљака” из сустава сигнализације, или пак чуњева с куглане.

Охладивши скулптуру од „импресиознизма” и „експресивности” претворио ју је у огољели волумен, чисту масу. Али се потом посветио не само бради глатке површине (користећи инокс или обојено дрво) него поготово разради дијелова, вагању и одмјеравању модуларних честица. У једном је часу чак поново одустао од фигурације и покушао самом комбинаториком ваљкастих и заобљених блокова цемента створити органичку сугестију или складну равнотежу комплементарних облика.

Највећу популарност Васко Липовац је стекао заокруженим циклусима из препознатљива свијета и својеврснога временоплова у носталгичну прошлост. Такви су његови рељефи и слике с бродовима и лукама, капетанима и морнарима, дјевојкама и бијелим удовицама. Привлачност често триповских рјешења састоји се у сретној мјешавини подсмјеха и уважавања, у умјешном обликовању препознатљивих појединости што никада не пада у пуку илустративност или карикатуру без покрића пластичких вриједности. А нема двојбе да Липовац с љубављу евоцира стања и ситуације што их памти из дјетињства или се ослања на какву причу из давнине.

Својеврсно ремек-дјело зреле фазе јест велика серија од двадесет и четири брончана рељефа посвећена призорима из повијести Котора (намијењена Центру за културу у том граду). У невеликим димензијама кипар је успио постићи импресивну монументалност, оплеменили статичност суптилном моделацијом, обогатити очигледност зналачком ритмизацијом. Свака од епизода сретно је индивидуализирана, тако да нема монотоније у слиједу и јукстапонирању појединих плоча. Слично бисмо могли казати и за парцеле вратница Цркве Блажене Озане Которске, гдје је живот припросте дјевојке од

завичаја до самостана представљен епском снагом и лапидарношћу која као да одговара карактеру лика и амбијента. А таква валоризација ништа мање одговара и варијацијама на тему Которске морнарице, рађенима за Поморски музеј. Не знам који се други умјетник у толикој мјери одужио завичајном супстрату, одржао *genius loci* свјесно се уланчавајући у континуитете баштине и самозатајно се подвргавајући морфологији локалних ликовних „свјетионика” (од циборија катедрале до вотивних плоча из Госпе од Шкрпјела). Али за Васка Липовца се заправо и није радило о неком жртвовању захтевима средине, служењу моделима повијесне величине, него о сасвим ријеткој способности равноправног дијалогизирања с љепотом наслијеђенога и сувереног дограђивања на тим темељима.

Успоставивши властиту мјеру антропоморфизма, Васко Липовац је могао радити у разним техникама и дисциплинама. Тако је из својих скицозних цртежа изводио и црно-бијеле и колорирание графике, сличне је облике „преводио” у уља и у обојане рељефе, а коначно је и најчешће радио ликовне у пуној пластици, повремено удружујући појединачне фигуре у групне ансамбле, у парове или колективне скупине аналогних и паралелних бића. Њихова је тијела углавном сводио на опћениту, сумарну масу, на зброј или умножак цјевастих удова, на ваљскасте и кугласте елементе анонимних обиљежја – тек ту и тамо с понеким специфичним акцентом.

Један од најцјеловитијих „проблемских” циклуса тог аутора посвећен је, не случајно, спорташима. Права Липовчева опсесија била је ријешити парадокс обичности ликовна и необичности ситуација. Зато је започео с фигуром „Жонглера”, ликом лоптасте главе и лоптастих шака који се поиграва низом лопти којима је окружен. Дакле, успоставио је структуралне везе између „живих” и неживих састојака. Затим су услједиле варијанте на тему „Гимнастичара”, постављеног у разне положаје и ставове (стој на глави, прескок преко летве, вјежба на козлићу, итд.). Неке је игре представио у простору: ногометну момчад на терену, ватерполисте у мору, веслаче на својим бродовима.

Али далеко је најопсежнији, најамбициознији и најдиференцијарнији рад посвећен спорту изложба под насловом „Бициклисти”, која је првотно испунила читав загребачки Умјетнички павиљон, а потом приказана у бројним другим мјестима. То је тридесетак дрвених фигура, посједнутих и нагнутих тијела на возилима, разли-

чито сабраних и мотивираних у вожњи. Не само што су мајице и дресови различито обојени, него су и димензије и гесте појединих ликова (па и сама њихова лица) специфично диференциране и индивидуализиране. Такоређи, малим мијенама и помацима остварена је неопходна живост динамичне ситуације.

Пунину и ширину својих спортских интереса Васко Липовац је показао 1989. године у Сарајеву, поводом Зимских олимпијских игара, представивши се изложбом названом „Игре”. Разрађујући тему и обогађујући регистар, дошао је до тога да је позван за излагање и у Олимпијском музеју у Лаусанне-и, а након тога дио је његових радова остао и у сталном поставу тог музеја. Уз то, на исту је адресу доспио и Липовчев споменик кошаркашу Дражену Петровићу, изведбу којег је добио на националном натјечају, ријешивши задатак примјерном досјетљивошћу: фигура у карактеристичном покрету вођења лопте испрекидана је паралелним цезурама, чиме је статични блок добио адекватну ритмизацију, готово временску димензију.

Лик спорташа и количински и вриједносно једно је од средишта Липовчева опуса. Разлози за то могу се наћи у умјетничковој нарави, у његовој жељи да депатетизира и дехијерархизира споменичку функцију кипа, да кип приземљи, учини ближим и прихватљивијим обичном човјеку. Осим тога, популарност спорта придони својеврсној типизацији објекта, његовој генеричности и припадности масовној култури. Нећемо казати да је Липовац прихватио идеологију и морфологију поп-арта, али је иконичност и миметичност свијета спектакла искористио као амалгам за лакшу комуникацију с публиком. Осим тога, мотив спорташа му је добро дошао и као коректив иначе, наизглед, пасатистичке окренутости према „маломе старинском свијету” приморских градића и носталгичним путовањима у прошлост.

Нећемо рећи да је од гимнастике до еротике само један корак, али Васко Липовац се с временом, поступно, усудио да своје „припитомљене” ликове замисли и као „*figurae Veneris*”, то јест да их постави како умјесто складних и динамичних покрета изводе „оне смијешне кретње”. Васков еротизам подједнако је насмијешен и хуморно ослобађајући, али ни у којем случају подругљив, а поготово није изазован или изравн (једино што се поиграва баш с воајеризмом).

Слобода и лежерност с којом се као умјетник кретао мотивиком разигране тјелесности и колективне заиграности, није пријечила Липовца да се с времена на вријеме посвети и претенциознијим задаћама, озбиљним наруџбама, тзв. друштвеној функцији кипарства (и сликарства). У граду Сплиту, у којему је континуирано дјеловао до смрти 4. VII 2006, оставио је у разним просторима знатан број радова, а његов посљедњи атеље и данас чува релевантну збирку, која га представља у свој ширини креативних распона.

Нећемо пропустити споменути како је пред тим атељеом његова велика јавна скулптура „Плаво стабло”, ремек-дјело структуралне чистоће органичког надахнућа. Нећемо мимоићи чињеницу да је Липовац извео десетке варијанти кипа „Марул”, намијенога награђивању лауреата на сплитским Лџетним играма, а да је коначно фигуру Марка Марулића, амблематскога хрватског пјесника, успјешно извео и у споменичкој верзији (постављеној у Вуковару). У временима када споменици често болују од испразне реторичности и бомбастичне гестикулације, достојанствена, смирена, у волумен затворена и заокружена Липовчева статуа Марулића примјер је суздржане складности и пластичке увјерљивости. Слично бисмо могли рећи и за неколико кипаревих верзија Распећа, неколико фигура Адама и Еве, а нарочито за већи број варијанти кипа Светог Влаха, заштитника Дубровника (што их је Липовац намијенио блиском му и драгом Граду у временима његове патње и угрожености). Међу скицама у атељеу сачувани су и приједлози за споменик Миљенку Смоји, посљедњи задатак којим се Липовац успјешно бавио.

Треба споменути да је осим фигура сликар и кипар учестало третирао и пејзаж, углавном синтезно и редуktivно, но готово обавезно с асоцијацијама на бокељску ситуацију морског заљева окруженога високим брдима, стрмим каменим клисурама. Осим тога, готово тестаментарни циклус посветио је мотивици „Вала”, својеврсној инсталацији паралелно постављених и ритмички резаних металних плоча, обојених у разне нијансе плавила и модрила. Ријеч је о алузивној апстракцији, о структурално компонованом ансамблу, чиме се Липовац на неки начин враћа и својим почецима и на егземпларан начин заокружује своју животну и радну путању.

Васко Липовац је имао и има необично снажног одјека у средини својега дјеловања, његово је дјело вољено од врло широке публике и цијењено од стручне јавности и критике. Посебно често је о њему писао академик Круно Пријатељ, дугогодишњи директор сплитске Галерије умјетнина и одличан познавалац бокелског повијесног контекста. Пратећи га такорећи од старта у једном је часу закључио: „Говорећи о његовој тако специфичној и оригиналној умјетности нисам могао мимоићи никад његов јединствени извор надахнућа, Боку Которску, тај његов чудесни завичај који га је стално инспирирао и пратио и био кључна точка једног свијета препознатљивог и оригиналног који се с пуним правом може назвати атрибутом ‘липовчевски’, а који је јасан и разумљив сваком љубитељу наше савремене умјетности”.

Винко Срхој видио је у Липовчеву раду „монументалну синтезу која стоји на крају дуготрајне пурификације идеје о облику којему се ништа не може додати ни из њега одузети”. Јошко Беламарић је резимирао салдо опуса: „Васко је за нас изградио читав један сликарски и кипарски театрин, оригиналне, своје верзије божанске комедије *делл’артие*. На његовој позорници тијеком више од пола стољећа за нас су наступале фигурине које су нас својом игром, својом замишљеношћу, али и својим ‘ситуацијама’ – толико пута увукле у угођај благоданске сјете, у медитирање над нашим најдубљим завичајним лозинкама, у мирење с животним недаћама, људским несавршеностима и недостатностима”. Аутор Липовчеве монографије Иве Шимат Банов суставно је проучио и анализирао све развојне фазе и радне премисе аутора да би исказао дубоко увјерење: „Ако доиста Липовчево дјело схватимо прегледно у хронолошком слиједу рађања, лако је разабрати два темељна плана: типологију облика и промјену лица увјетованих садржајем. Та је тврдња широко примјењива и наглашава Липовчеву способност да сваки облик живи од другачијег начела – штовише, да сваки облик посједује своју аутономну вокацију и мотивацију, језик и знак. Сваки је обликовни проблем у овог умјетника ново питање и нови одговор... Равнотежа његових облика, вертикализам форми проистјече из самог средишта форми а не из њезине енергије: из чисте и мирне стварности кипа и духа који је селективно зближио *антһройолошки разлої и чистју стируктјуру*”.

На самоме крају, допустите ми да се осврнем на свој однос с аутором, на особни улог који ми даје право говорити о дугом и пристраном праћењу рада тог заслужног умјетника и изнимно драгог и љубазног човјека. И не познавајући још Васка Липовца, био сам члан жирија Загребачког салона 1971. године, који је са задовољством препознао свјеж креативни улог и одао заслужено признање тада мање познатом кипару, недовољно афирмираном изван уже сплитске средине. Сусревши Липовца у Загребу 1985. године и видјевши његове цртеже што их је начинио за боловања, наговорио сам га да приреди изложбу у Књижари „Младост”, а већ следеће године попратио сам новим уводним текстом скулптуре што их је показао у Галерији „Форум”. Неколико његових самосталних изложба приказао сам у новинама. Поседна ми је част била што сам у повјеренству изборио да кип Дражена Петровића за Лаусанне-у буде изведен по Липовчеву приједлогу, а знатно ми је разочарање и горчину изазвала немогућност да придобијем жири за споменик Марулићу у Загребу како би прихватио Липовчеву верзију (она је међутим касније ипак изведена за Вуковар). Сјећам се, међутим, с колико ми је поноса и сатисфакције кипар у атељеу показивао дефинитиван облик Марулићева кипа, знајући да ме занима и весели.

Имао сам повластицу посјећивања аутора у разним пригодама и сасвим је логично да сам се одазвао поздравном ријечју приликом представљања његове монографије (из пера Иве Шимата Банова). Након неког времена Липовац је био пожелио да се и ја једном позабавим писањем већега монографског текста о њему, до чега није дошло за његова живота, али сам постхумно приредио један пледоаје, увод, за књигу о спортској дионици његова опуса. У тужној згоди посљедњега испраћаја Васка Липовца на сплитском гробљу Ловринац запала ме дужност говорења пред раком, а некролог сам потом објавио у „Вијенцу”. Али погреб Васка Липовца остат ће запамћен по сасвим изнимној, необичној чињеници да су обред истодобно вршили и православни и католички свећеник. Тако је и својом смрћу наш умјетник симболички запечатио своју двоструку припадност, подједнаку укоријењеност у завичајну црногорску традицију и обитељску и радну уроњеност у далматинску, хрватску средину. Поносни на домете и вриједности стваралаштва Васка Липовца можемо подијелити срећу гледатељске партиципације, свјесни како његово дјело има и универзалну мјеру.

Tonko MAROEVIĆ

VASKO LIPOVAC – A BRIDGE BETWEEN CULTURES

Summary

Vasko Lipovac, sculptor and painter, was born in Kotor in 1931, and died in Split in 2006. During the whole course of his active life he carried within himself the images of the native landscape of Boka Kotorska and the rich cultural heritage of his home town, while his education in Zagreb, in the early fifties of the last century, provided him with an access to the essential experiences of modernism and figurative autonomy (especially thanks to his teacher of sculpture, Kosta Angeli Radovani). So in his work, apart from the early abstract phase, he tried to affirm the contemporary anthropomorphic and associative sculpture and figurative painting, succeeding in evoking the figures and ambiances of recognizably Mediterranean descent. He attained a great deal of deserved popularity with the wider public and an equally high degree of valorisation with the professional critics, as an artist of plastic credibility, cleanliness and reduction to the essential, together with frequent humorously melancholic or ironically nostalgic notes. Neither pathetic nor prone to monumentality, he still created a few memorable monuments (to Dražen Petrović, to Marko Marulić and Miljenko Smoje), but his important contribution to modern Croatian sculpture lies above all in the cycles dedicated to sailors and young girls, lovers and, especially, athletes. As the author of a series of relief cycles and polyptychs dedicated to Boka and as a man intimately connected to his Montenegrin origins, Vasko Lipovac is a lasting bridge between the Montenegrin and Croatian culture.